

علی نقی منزوی

ریشه‌ها و اندیشه‌ها

مقاله‌هایی در تاریخ و اندیشه ایران

به کوشش

غلامحسین صدری افشار

فهرست

۹	شرح احوال و آثار دکتر علینقی منزوی
۲۳	نقش برجسته و پیکره‌سازی در ایران
۳۵	الفهرس الوصفی
۳۵	درباره هنر نقاشی در ایران
۴۰	مجموعه آثار فارسی تاج‌الدین اشنوی
۵۴	فرهنگنامه‌های عربی به فارسی
۷۱	ساقینامه‌های خطی
۱۰۳	تاریخ فهرست‌نگاری در ایران
۱۴۱	خاندان کارکیا در گیلان
۱۵۷	صوفیان بی سلسله و برخی ویژگی‌های ایشان
۱۴۷	شرحی بر نمایشنامه سی مرغ و سیمرغ
۱۹۷	سیره رسول‌الله یا «السیره النبویة»
۲۰۵	قانون‌نامه آبگار
۲۱۸	غزالی بزرگ
۲۶۶	قضا و قدر در ادبیات فارسی
۲۹۱	مرجیان که بودند و چه می‌گفتند

۳۰۳	برخی اندیشمندان ایرانی در سده سوم هجری
۳۱۳	نخستین برخورد اندیشه‌های فلسفی در ایران اسلامی
۳۲۷	مدینه فاضله فارابی
۳۴۷	ابن‌کمون و کتاب الابحاث عن الملل الثلاث
۳۶۸	سانترالیسم در مذهب رسمی، و دولتی ساسانی
۳۸۵	گنوسیسم اسلامی ایران از مرگ متوکل تا مرگ مکتفی
۴۰۸	خمسون
۴۱۴	جمعه و یکشنبه یا هفته‌داری در ایران

شرح احوال و آثار دکتر علی نقی منزوی

به کوشش نادر کریمیان سردشتی

الف. زندگی نامه

علی نقی منزوی محقق، نسخه‌شناس، متخصص کتاب‌شناسی، مترجم، و کارشناس فلسفه دوره اسلامی (به‌ویژه فلسفه اشراق و گنوسیسم) در سال ۱۳۰۲ خورشیدی (۱۹۲۳ م) در شهر سامره عراق متولد شد. نیاکان وی ایرانی و همه از شخصیت‌های برجسته و سرشناس به‌شمار می‌رفته‌اند و برخی آنان از فقها و علمای سرشناس شیعه امامیه محسوب می‌شوند. پدرش، شیخ آقا بزرگ منزوی تهرانی از سرشناس‌ترین و مشهورترین علمای شیعه دوره معاصر بود.

منزوی تحصیلات مقدماتی و قدیمی را در سامره و نجف به پایان رساند. وی در سامره برخی کتب فارسی و قرآن را نزد پدرش مرحوم شیخ آقا بزرگ و عمویش محمدابراهیم فرا گرفت، پس از این دیوان حافظ و اشعار سعدی و رباعی‌های خیام نیشابوری را نیز نزد محمدابراهیم آموخت و سپس کتاب *انموذج و البهجة المرضیه* جلال‌الدین سیوطی را در علم صرف و نحو در محضر والدشان تلمذ کردند. منزوی همراه پدر و

خانواده‌اش به سال ۱۳۵۴ هجری (۱۳۱۴ خورشیدی) از سامره راهی نجف شد. در نجف، در مدرسه سید محمدکاظم یزدی، خلاصه الحساب و مطول تفتازانی و مغنی اللیبب ابن هشام را نزد شیخ شمس قفقازی؛ جامع المقدمات را نزد شیخ محمدرضا طیبی (۱۳۲۲-۱۴۰۵ ه.ق)؛ شرح لمعه در فقه، معالم الدین در اصول فقه را در محضر شیخ علی اکبر خوانساری^۱ (۱۳۰۰-۱۳۵۹ ق) بیاموخت. در مدت تلمذ نزد شیخ علی اکبر خوانساری به دستور پدرش کتابخانه خصوصی وی را نیز برای درج در *دایرة المعارف الذریعه*، فهرست نمود که بعدها در *الذریعه* گنجانده و به چاپ رسید. منزوی آن‌گاه شرح منظومه سبزواری را نزد سید محمدجواد تبریزی^۲ (۱۳۱۵-۱۳۸۷ ق)؛ و شرح اشارات ابن سینا، از آن خواجه نصیرالدین طوسی را نزد شیخ صدرا بادکوبه‌ای (متوفی شعبان ۱۳۹۲ ق) تلمذ نمود. منزوی مجدداً بخشی از شرح لمعه را نزد شیخ عبدالحسین رشتی^۳ (۱۳۱۲-۱۳۷۳ ق) به همراهی شیخ محمد رشتی فرزند شیخ عبدالحسین بیاموخت و جالب این‌که شیخ عبدالحسین به هنگام بازی شطرنج میان منزوی و فرزندشان شیخ محمد رشتی حکمیت و داوری نیز می‌کرد. منزوی سال‌ها بعد کتاب *کشف‌الاشتباه* عبدالحسین رشتی را در تهران به چاپ رساند. علی‌نقی منزوی نزد شیخ عبدالحسین رشتی در ایام تحصیل و تلمذ در سال ۱۳۶۴ ق نائل به دریافت «اجازه روایت» نیز شدند. اجازه روایتی منزوی را آقا میرزا حسن بجنوردی^۴ (۱۳۱۶-۱۳۹۰ ق) در سال ۱۳۲۴ خورشیدی به تاریخ دوم مرداد همان سال، تأیید و تثبیت کردند. منزوی بخش‌هایی از *کفایة الاصول* آخوند خراسانی را هم نزد حسن بجنوردی آموخت. ولی استاد مسلم وی در تعلیم *کفایة الاصول* میرزا باقر زنجانى^۵ (۱۳۱۲-۱۳۷۴ ق) بود. وی همچنین *قوانین الاصول* و فصول را هم نزد میرزا باقر زنجانى فرا گرفت و

۱. برای احوال خوانساری ر. ک. طبقات اعلام الشیعه (نقباء البشر فی القرن الرابع عشر)، ج ۴، ۱۶۰۴. ۲. همان، ص ۳۲۱. ۳. همان، ص ۱۰۶۴-۱۰۶۷. ۴. همان، ج ۱، ص ۳۸۵. ۵. همان، ص ۲۶۶.

میرزا باقر هم اجازه روایت وی را تأیید و امضا نمود. اجازه روایت منزوی بعدها از سوی قونسولگری ایران در بغداد نیز رسماً تأیید گردید. منزوی از طرف حاج شیخ موسی خوانساری (متوفی ۱۳۶۳ ه.ق) در ۲۶ رجب ۱۳۶۳ ق، و میرزا محمد تهرانی عسکری^۱ هم اجازه نقل دریافت کرد. وی در دوران اقامت نجف در تصحیح و چاپ سه مجلد از کتاب *الذریعه* در سال‌های ۱۳۵۰ ق (۱۹۳۶ م) تا سال ۱۳۵۷ ق با پدرشان همکاری و مشارکت داشت.

در جریان جنگ بین‌الملل دوم شیخ آقابزرگ، وی و برادرانش احمد و محمدرضا را به سال ۱۳۲۱ همراه با قسمتی از *دایرة المعارف الذریعه* جهت چاپ و نشر آن، به تهران گسیل می‌دارد. منزوی در تهران با کمک سید نصرالله تقوی و سید محمد مشکوة به چاپ *ذریعه* آغاز کرد. در ایام سکونت تهران وی موفق به اخذ دیپلم شد و سپس در رشته معقول از دانشکده معقول و منقول (الهیات) در سال ۱۳۲۶ خ مدرک لیسانس گرفت. منزوی به سال ۱۳۲۷ خورشیدی رسماً به استخدام وزارت فرهنگ آن زمان در آمد. وی توانست در سال ۱۳۲۹ خ در رشته دبیری از دانشسرای عالی لیسانس بگیرد و یک سال بعد هم (سال ۱۳۳۰ خ) موفق گردید که در رشته قضائی وارد دانشکده حقوق دانشگاه تهران شود. منزوی به سال ۱۳۲۷ خ دوره دکترای خود را در رشته معقول از دانشکده الهیات به پایان رساند. در سال ۱۳۴۵ خ به بیروت رفت، و در سال ۱۳۵۱ خ (جولای ۱۹۷۲ م) موفق به اخذ درجه دکترا در رشته ادبیات عرب (گرایش فلسفه اسلامی) از دانشگاه سنت ژوزف بیروت شد.

منزوی از سال ۱۳۲۵ خ تا ۱۳۲۷ خ دبیر پیمانی دبیرستان‌های معقول و منقول آن زمان (مدرسه‌های رضائیه و محمدیه در تهران) بود و در مهرماه ۱۳۲۷ خ دبیر رسمی وزارت فرهنگ شد. از بهمن ۱۳۲۷ خ ضمن تدریس در دبیرستان‌ها مأمور همکاری با مرحوم علی اکبر دهخدا در

۱. اجازه دریافتی از طرف میرزا محمد تهرانی در مقدمه *بحارالانوار* مجلسی (ج ۱۰۲، ص ۱۸۶، شماره ۱۰۷ چاپ جدید حروفی در تهران-بیروت) نیز یاد شده است.